

ІСТОРІЯ

УДК 94(73+8)“18/19”

А.М. Бойченко

Донецький національний університет, Україна

МІЖАМЕРИКАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ АМЕРИКАНО-ІСПАНСЬКОЇ ВІЙНИ 1898 р.

У статті досліджено міжамериканські відносини в контексті американо-іспанської війни 1898 р. Визначено головну тенденцію розвитку міжамериканських відносин в контексті війни США з Іспанією; проаналізовано об'єктивні умови та причини переходу Куби до сфери американського впливу; охарактеризовано політичні й економічні наслідки кубинської війни за незалежність та іспано-американської війни для міжамериканських відносин.

Актуальність. Американо-іспанська війна 1898 р. традиційно вважається однією з перших імперіалістичних війн, а перемога США – фактором їх перетворення у колоніальну імперію. Дійсно, Іспанська імперія втратила ряд своїх територій, зокрема Кубу, передавши їх під контроль Сполучених Штатів. Проте така категорична оцінка видається однобокою, оскільки залишає поза увагою дослідника низку важливих процесів. Так, намагання США витіснити Іспанію з Куби відбувалося в контексті боротьби кубинського народу за незалежність, а також формування міжамериканського політичного та торговельно-економічного простору.

Історіографія. У американській історичній науці означеній проблемі присвячені роботи Л. Дженкса, С. Беміса, М. Хогена, Д. Папа тощо. Ці роботи присвячені обґрунтуванню активної латиноамериканської політики США, в тому числі щодо окремих країн регіону, а також детальному аналізу вашингтонської дипломатії. Кубинський історик Н.Кантон детально досліджує такі важливі проблеми історії своєї країни, як війни за незалежність. Важливу роль відіграють твори кубинського політичного діяча Х. Марті. Представники радянської історичної науки (Л.І. Зубок, Л.Ю. Сльозкін, М.К. Альперовіч, В.М. Руденко, Е.Л. Нітобург, І.І. Янчук, Н.Д. Луцький та ін.) акцентували увагу на методах та формах американського експансіонізму. Серед сучасних вітчизняних авторів доцільно назвати Є.Є. Камінського, у якого ми знаходимо критичний аналіз американської зовнішньої політики у різні періоди. В цілому ж проблема залишається актуальною та мало дослідженою українськими науковцями.

Мета даної статті полягає в дослідженні міжамериканських відносин в контексті американо-іспанської війни 1898 р. Задачі роботи: визначити головну тенденцію розвитку міжамериканських відносин в контексті війни США з Іспанією; проаналізувати об'єктивні умови та причини переходу Куби до сфери американського впливу; охарактеризувати політичні й економічні наслідки кубинської війни за незалежність та іспано-американської війни для міжамериканських відносин.

Новизна роботи полягає у новаторському підході авторки до означеної проблеми, що ознаменувався акцентом на системотворчих процесах міжамериканських відносин. Методологію дослідження складають методи індукції та дедукції; системного аналізу; структурного аналізу; проблемно-хронологічний; порівняльно-історичний; типологічний; статистичний; синтезу (узагальнення). Авторка дотримувалась принципів історизму та об'єктивізму.

Після звільнення більшості латиноамериканських країн від іспанського колоніального гніту в першій чверті XIX ст. перед країнами Нового Світу постало завдання захистити регіон від європейської колонізації шляхом об'єднання американських держав. Існувало два підходи. Першу концепцію було висунуто лідером повстанців Симоном Боліваром; він передбачав створення іспаноамериканської конфедерації держав [1, с. 7-40]. Друга концепція належала Дж.К. Адамсу, державному секретареві в адміністрації президента Джеймса Монро, відома як «доктрина Монро» [2]. Вона передбачала проголошення обох частин американського континенту зоною, закритою для європейської колонізації. У подальшому саме Сполучені Штати завдяки посиленню своїх політико-дипломатичних та торговельно-економічних позицій взяли на себе роль лідера Західної півкулі. «Доктрина Монро» (з урахуванням поправок Т. Рузвельта [3]) стала серцевиною політичної ідеології панамериканізму, в той час як організація панамериканського союзу ставила на меті координацію торговельно-економічної діяльності американських держав [4, с. 176-179]. Відбувалося формування єдиної міжамериканської спільноти, центром якої виступали Сполучені Штати Америки. Саме в контексті цього процесу, на переконання авторки, доцільно розглядати боротьбу за Кубу в ході американо-іспанської війни.

Перш за все необхідно зазначити, що задовго до американо-іспанської війни розпочалися національно-визвольні змагання кубинського народу, що вилилися у три війни за незалежність. Першою стала Десятирічна війна (10 жовтня 1868 р. – 28 травня 1878 р.) [5] під керівництвом цукрового промисловця Карлоса Мануеля де Сесепедеса, який разом зі своїми прихильниками проголосив незалежність острова від метрополії. Повстанці програли у цій війні, і тому наступного року розпочалася нова, так звана Мала війна (1879 – 1880 рр.) [6], що також закінчилася невдало. Нарешті, у 1895 р. розгорнулася третя війна за незалежність, що скінчилася у 1898 р. із поразкою Іспанії у війні зі США.

15 лютого 1895 р. Іспанія видала указ про створення на Кубі Консультативної ради при генерал-губернаторі. Цей указ на Кубі сприйняли як порушення колишньої обіцянки, даної кубинцям урядом метрополії про надання острову більш широкої автономії. 24 лютого 1895 р. на Кубі розпочалося повстання проти іспанського панування. Головна мета повстання полягала в наступному: повне вигнання іспанців і встановлення на Кубі соціалізму. Революція відразу ж стала популярною в основній масі населення. Натхненником повстання був Хосе Марті. Будучи поетом і журналістом, він став ідеологічним представником революції. Саме Хосе Марті, висадившись на Кубі з невеликим загonom партизанів у провінції Ор'енте, оголосив про початок революції. Його соратниками були Максимо Гомес і Антоніо Масео, які незабаром очолили партизанську армію. 25 березня 1895 р. Хосе Марті проголосив знаменитий маніфест про початок революції. У ньому він змалював у загальних рисах, яку політику має вести Куба для того, щоб домогтися незалежності: 1) участь у війні афроамериканців дуже важлива для перемоги; 2) іспанці, які не проти посилення Куби, не повинні постраждати; 3) приватні сільські угіддя не повинні бути зіпсовані або розграбовані; 4) головне завдання революції – принести нове економічне життя на Кубу [7, с. 287-296]. 19 травня 1895 р. Хосе Марті загинув у бою при Дос Ріос. Але на цьому революція не зупинилася. Навпаки, вона все більше набувала популярності в країні. Використовуючи складну партизанську тактику, кубинці вже у вересні 1895 р. захопили всю східну Кубу і проголосили Кубинську республіку. В 1897 р. Іспанія відправляє на Кубу 200 000 солдатів для придушення повстанців. Солдати виконують своє завдання. Борці за незалежність зазнали тяжких ударів.

Саме в цей час у боротьбу включаються США. В американській пресі з'являються статті, в більшій частині яких стверджується, що іспанський уряд навмисно морить голодом Кубу. 15 лютого 1898 р. на броненосці «Мен», який прямував до Гавани (стверджувалося про дружній характер візиту), відбувся потужний вибух, в результаті якого загинуло 266 вояків. Це дало Вашингтону привід для оголошення війни Іспанії. Проте в ос-

новному пропагувалася підтримка національно-визвольному повстанню кубинцям. Зокрема, у резолюції для визнання незалежності кубинського народу від 20 квітня 1898 р. визначалося: 1) народ острова Куби є й повинен бути вільним та незалежним; 2) обов'язок Сполучених Штатів вимагати, щоб уряд Іспанії негайно передав свої повноваження уряду Кубинських островів й вивів свої сухопутні й морські сили з Куби й кубинських вод; 3) президент США буде використовувати всі сухопутні й морські сили й мобілізує додаткових військовозобов'язаних для реалізації цієї резолюції; 4) Сполучені Штати відмовляються від будь-яких планів та намірів у відношенні утиску суверенітету, юрисдикції чи управління кубинськими островами, за виключенням умиротворення, а після виконання останнього передасть керівництво островами народу [8, с. 186]. 25 квітня 1898 р. США оголосили війну Іспанії, що завершилася перемогою американців.

Надзвичайно важливо, на думку авторки, не переоцінювати роль Сполучених Штатів у справі визволення Куби, оскільки саме кубинці винесли на собі основний тягар боротьби. Цікаві свідчення наводить російський полковник Жилинський, який виконував роль спостерігача під час іспано-американської війни. Охарактеризувавши стан іспанського війська як вкрай незадовільний, він відзначав: «У американців, навпаки, було усвідомлення своєї повної переваги у фінансах і впевненість, що завдяки цьому вони встигнуть створити армію й довести війну до бажаного результату, була впевненість у перемозі. Не можна, однак, робити з цього висновок про моральну перевагу американської армії над іспанською. Америка, прикриваючись гуманними цілями, розпочала війну за розрахунком, збройні сили її виконували свою задачу в дружній країні, за значної підтримки інсургентів, і все ж найкращий корпус цієї армії упродовж 3 – 5 тижнів від цього клімату й перших зіткнень розтанув, знесилив й пав духом. Через кілька днів після капітуляції Сант'яго переможці дізналися, що у переможців більше половини особового складу вибули внаслідок хвороб, що розвивалися з вражаючою швидкістю; що моральний стан решти був настільки подавленим, що війська не були гідні для подальших дій і не витримали б найменшого натиску» [9, с. 303]. Реальної можливості контролювати Кубу у США, за свідченням російського полковника, також не було: «Партія, яка бажала повного приєднання острова до Сполучених Штатів, не чисельна й складається переважно з великих комерсантів і фабрикантів – американців чи представників інших націй, але не кубинців. Переважна більшість останніх прагнула утворення незалежної кубинської республіки; до них належать й лідери інсurreкції». Будь-які втручання у внутрішні справи Куби потребували присутності на острові значних військових сил [9, с. 304].

Таким чином, кубинські війни за незалежність суттєво підірвали позиції іспанців. Сполучені Штати долучилися до боротьби лише після того, як колоніальний режим майже було повалено.

У той же час існували серйозні економічні передумови для втручання США. На Кубі в американській буржуазії були великі економічні інтереси: до середини 1890-х років близько 50 млн дол. було вкладено там – найбільше в плантації цукрової тростини, але також в гірничу справу й інші підприємства. Торговий оборот США з Кубою досяг в першій половині 1890-х років 100 млн дол. Він складав у ці роки в середньому 6 – 7% усього зовнішньоторговельного обороту США. Куба була головним експортером цукру в США. З неї ввозився тростинний цукор-сирець, який перероблявся на рафінадних заводах Цукрового тресту, створеного в 1888 р. і майже (на чотири п'ятих) монополізував рафінадне виробництво, а також торгівлю цукром у Сполучених Штатах. Саме Куба була основним постачальником Цукрового тресту. Введений республіканцями протекціоністський тариф 1890 р. (так званий тариф Мак-Кінлі) встановив мито на рафінад, але допускав для цукру-сирцю безмитний доступ в США. «Це означало, що Цукровий трест за ввезену сировину не платив ніяких мит, тоді як одержуваний ним очищений продукт був захищений від конкурентів з боку європейських та інших країн митом в два центи за фунт. Акції

Цукрового тресту злетіли вгору через мільярдні прибутки, які обіцяв новий тариф» [10, с. 38]. Уряд Іспанії був стурбований: його колонія економічно швидко переходила в руки американського капіталу. У тому самому 1890 р. іспанський уряд підвищив на Кубі ввізні мита на іноземні товари на 25%. Це відповідало інтересам фабрикантів і судновласників метрополії, а також дозволяло викачати з колонії побільше доходів для жадібної колоніальної адміністрації і вічно дефіцитного державного бюджету. У відповідь на підвищення Іспанією мит на Кубі президент Гаррісон підняв мита на тютюн і цукор-сирець – головні предмети кубинського експорту. Іспанський уряд відразу ж побачив в нових правах президента інструмент для того, щоб вирвати Кубу з володіння європейської держави. Він не помилився: закриття американського ринку неминуче вело до цілковитого розвалу економіки Куби і Пуерто-Ріко, заснованої на вивозі тютюну і особливо цукру в США.

У 1894 р. був введений інший тариф, названий ім'ям Вільсона. На вимогу Цукрового тресту на імпортний цукор-сирець була встановлене мито в розмірі 40% ціни. Митні заходи з боку США завдали руйнівного впливу на економіку Куби, і тим самим вони форсували початок революційного вибуху. Збут цукру катастрофічно скоротився, його виробництво на Кубі стало швидко падати, а бідність і безробіття – рости. В умовах жорстокої експлуатації острова Іспанією і потворного свавілля колоніальних властей економічна криза довела до крайнього напруження обурення широких мас кубинського народу [11, с. 37].

Таким чином, митні війни між США та Іспанією засвідчили: економічно Куба була інтегрована в американське господарство. Участь же європейської метрополії у господарському житті острова зводилась лише до колоніальної експлуатації. На думку авторки, це дозволяє скоригувати традиційну характеристику іспано-американської війни як імперіалістичної. Так, наймогутніші європейські колоніальні держави розглядуваного періоду, як-то Велика Британія, Німеччина, Франція, вели між собою боротьбу за володіння й домінування над віддаленими регіонами світу з метою перетворення їх на підпорядкований, але водночас інтегрований у єдину економічну систему господарський придаток. У цьому сенсі Іспанія, як зазначалося вище, відіграла роль звичайного грабіжника-експлуататора. Зате панамериканська економічна інтеграція, незважаючи на яскраво виражену нерівноправність лідера (США) і всіх інших країн, була природним, еволюційним процесом.

Результати іспано-американської війни було підбито у Паризькому мирному договорі від 10 грудня 1898 р. [8, с. 187-189]. Згідно зі статтею 1 Іспанія відмовлялася від усіх своїх прав та домагань на суверенітет над Кубою. Острів після евакуації Іспанією мав бути окупованим Сполученими Штатами, на які покладался обов'язок захисту життя та власності. Необхідно додати, що Іспанія не просто втрачала свої володіння, а отримувала за них грошову компенсацію у 20 млн дол. (стаття 3). Заслужує на увагу той факт, що стаття 4 передбачала для іспанських кораблів протягом 10 років допуск в порти Філіппінських островів на рівних умовах з американськими кораблями, але на Кубу ця умова не розповсюджувалася. Обидві сторони взаємно відмовилися від вимог висувати компенсації як з боку урядів, так і з боку громадян та підданих договірних держав, що могли виникнути з початку повстання на Кубі до завершення війни, включаючи військові втрати. Зокрема, уряд Сполучених Штатів зобов'язався задовольнити вимоги своїх громадян по відношенню до Іспанії. За статтею 8 Іспанія позбувалася права на все рухоме й нерухоме майно, включаючи засоби зв'язку й комунікації, що за законом були громадською власністю й належали іспанській короні. Надзвичайно важливим видається забезпечення свободи сповідання на звільнених від Іспанії територіях. Нарешті, стаття 16 визначала, що будь-які зобов'язання США по відношенню до Куби обмежені періодом окупації. Водночас сама окупація мала продовжуватися до того часу, доки на острові не буде сформовано уряд, який би взяв на себе ті ж самі зобов'язання.

У 1900 р. голова американської адміністрації генерал Л. Вуд отримав з Вашингтона вказівку сприяти скликанню на Кубі Конституційних зборів, що і було зроблено в листо-

паді 1900 р. Збори ухвалили Конституцію Куби, написану за зразком Конституції США. У її тексті, однак, були відсутні положення, що стосувалися майбутніх взаємин зі США. Генералу Вуду було доручено інформувати уряд Куби, що виведення американських військ з території острова відбудеться лише в тому випадку, якщо в текст кубинської Конституції будуть внесені статті, що гарантують американські інтереси. Ці статті увійшли в історію як «поправка Платта» – за прізвиськом сенатора Орвілла Платта (1827 – 1905 рр.), який виступив у ролі їх ініціатора, хоча авторство поправки належало державному секретареві США І. Руту. 2 березня 1901 р. Конгрес США ухвалив «поправку Платта» до Закону про асигнування на американську армію. Ця ж поправка лягла в основу договору між США і Кубою від 22 травня 1903 р. [12], згідно з яким США отримали право на безстрокову оренду військово-морської бази в Гуантанамо.

Стаття 1 передбачала, що уряд Куби не буде заключати договори з будь-якими іноземними державами, які підриватимуть або загрожуватимуть незалежності Куби, а також не санкціонує і не дозволить іншим державам придбати контроль над якою-небудь частиною даного острова. Тим самим, на думку авторки, захищалися не тільки інтереси США, але й практично забезпечувався принцип доктрини Монро про захист американських країн від втручання іноземних держав. Стаття 2 забороняла уряду Куби приймати зобов'язання за державним боргом, виплата відсотків по якому або розміри погашення якого перевищать доходи острова Куба після вирахування поточних витрат. Тим самим забезпечувався захист острова від фінансового поневолення. Стаття 3 надавала Сполученим Штатам можливість скористатися правом на втручання з метою захисту кубинської незалежності, збереження уряду, здатного захистити життя, власність і особисту свободу, і з метою виконання зобов'язань щодо Куби, покладених на Сполучені Штати за Паризьким договором. Згідно зі статтею 4 всі дії США під час її військової окупації затверджуються й зберігатимуть силу. Зокрема, стаття 5 передбачала, що уряд Куби буде виконувати і в міру необхідності розширювати вже розроблені плани будівництва міських каналізаційних систем острова, з тим щоб запобігти новому поширенню епідемії чи заразних хвороб. Нарешті, задля надання Сполученим Штатам можливості зберегти незалежність Куби, а також в інтересах їх власної оборони уряд Куби продавав або передавав в оренду США землю, необхідну для розміщення на ній станцій заправки паливом або військово-морських баз, в узгоджених з Президентом Сполучених Штатів пунктах.

Таким чином, «Поправка Платта» фактично зробила Кубу американським протекторатом і була анульована в травні 1934 р. за президента Ф. Рузвельта. Водночас після включення поправки в текст Конституції Куби як додаток американські війська покинули острів.

Підбиваючи загальний висновок, можна стверджувати, що головною тенденцією розвитку міжамериканських відносин в контексті іспано-американської війни стало подальше формування політичного та торгово-економічного панамериканського простору. Найбільш яскраво це проілюструвала ситуація на Кубі.

По-перше, не існувало жодних об'єктивних причин та передумов, які б забезпечували політичну та економічну інтеграцію Куби у складі Іспанської імперії. Остання виступала колонізатором, чиє панування трималося лише на багнетах. Більше того, подібна залежність не тільки гальмувала розвиток острова, але й унеможлиблювала його.

По-друге, США сприяли політичній незалежності Куби. Незважаючи на фактичну нерівноправність між цими державами Нового Світу, Сполучені Штати не перетворили Кубу на власну колонію, не включили її до свого складу, зате хоч і примусово, але забезпечили механізм захисту острівної республіки від можливої втрати суверенітету в майбутньому.

По-третє, ліквідація іспанського колоніального гніту зняла останні перешкоди на шляху природної торговельно-економічної інтеграції кубинської економіки в американську, яка задовго до іспано-американської війни стала данністю.

Все це, незважаючи на наявність цілого ряду негативних наслідків, викликаних політичною, військовою та економічною нерівноправністю США й інших американських країн, зокрема Куби, дозволяє відмовитися від одностайної характеристики міжамериканських відносин як імперіалістичних.

ЛІТЕРАТУРА

1. Lecuna V. Relaciones diplomaticas de Bolivar con Chile y Buenos Aires / Lecuna V. – Vol. I. – Caracas, 1954. – 360 p.
2. Доктрина Монро [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grinchevskiy.ru/19/doktrina-monro.php> – Назва з екрана.
3. Поправка Т. Рузвельта к доктрине Монро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.grinchevskiy.ru/1900-1945/poppravka-ruzvelta.php> – Назва з екрана.
4. The International Conferences of American States. 1889 – 1928 / ed. by James Scott. – New York, 1931. – 849 p.
5. Navarro Jose Canton. History of Cuba / Navarro Jose Canton. – Havana : «Cuba», 1998. – 913 p.
6. Louis A. Perez, Jr. Cuba Between Empires 1878 – 1902: 1878 – 1902 / Louis A. Perez, Jr. – Pittsburgh : Univ of Pittsburgh Press, 1998. – 602 p.
7. Слезкин Л.Ю. Испано-американская война 1898 года / Слезкин Л.Ю. – М. : АН СССР, 1956. – 136 с.
8. Documents of American history / [Henry Steel Commager]. – New York, 1973. – 640 p.
9. Из отчета полковника Жилинского о причинах и поводе к войне // Колониальная политика капиталистических держав (1870 – 1914) / отв. ред. Е.Е. Юровская. – М. : Просвещение, 1967. – 376 с.
10. Jenks L.H. Our Cuban colony / Jenks L.H. – New York, 1960. – 545 p.
11. Bemis S.F. A Diplomatic History of the United States / Bemis S.F. – New York : Henry Holt, 1965. – 761 p.
12. Поправка Платта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grinchevskiy.ru/1900-1945/poppravka-platta.php> – Назва з екрана.
13. Хосе Марти. Избранное / Хосе Марти. – М. : ГИХЛ, 1956. – 312 с.

А.Н. Бойченко

Межамериканские отношения в контексте американо-испанской войны 1898 г.

В статье исследованы межамериканские отношения в контексте американо-испанской войны 1898 г. Определена главная тенденция развития межамериканских отношений в контексте войны США с Испанией; проанализированы объективные условия и причины перехода Кубы в сферу американского влияния; охарактеризованы политические и экономические последствия кубинской войны за независимость и испано-американской войны для межамериканских отношений.

A.N. Boychenko

Inter-American the Relations in the Context of the Spanish-American War of 1898

In this paper, the inter-American relations in the context of the Spanish-American War of 1898 are investigated. The main trend of development of inter-American relations in the context of the U.S. war with Spain is determined; objective conditions and reasons for Cuba's transition to the sphere of American influence are analyzed; political and economic consequences of the Cuban Revolutionary War and the Spanish-American War for inter-American relations are characterized.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2012.